

PARADIGMETEORI OG TRADITIONSKRITIK

AF

MOGENS RÜDIGER

Befinder vi os i en kulturel overgangssituation med konsekvenser for historievidenskabens udvikling fremover? Det mener Inga Floto i artiklen *Traditionskritik*¹ og andre, der tilslutter sig paradigmateteorien som det mest overbevisende udgangspunkt eller forklaringsramme i historiografiske analyser.² Overgangssituationen på det kulturelle område hævdes at indvirke på historievidenskaben på en måde, der sandsynligvis vil bevirke et såkaldt paradigmeskift. Den periode, vi er inde i, og de forhold, der præger denne periode, kan dermed – mener Floto – blive af samme gennemgribende karakter som det kritiske gennembrud under og efter Kr. Erslev. Et standpunkt, der nok kan foranledige nogle kritiske overvejelser over paradigmateteorien.

Nu er paradigmateteorien ingen særlig præcis teori om videnskabernes udvikling. Netop fordi teorien i sin oprindelige udformning hos Kuhn er en filosofien over udviklingen indenfor (visse dele af) naturvidenskaben, er der eksempelvis en række uløste problemer ved dens anvendelse på historievidenskaben. Disse problemer har givet anledning til en hel efterårsstorm af definitioner på paradigmeskiftet og -etableringen: hvor mange og på hvilke planer skal der ske ændringer, før historievidenskaben befinder sig i et paradigmeskift, hvornår overskrides et paradigme, o.s.v.? Et upræcist svar på disse spørgsmål kan medføre den noget kaotiske hver-historiker-sin-paradigmeholdning, og dermed en skepsis overfor udvikling eller fremskridt inden for historievidenskaben.

Inga Floto – og med hende stort set alle, der forsøger at anvende paradigmateteorien på historievidenskabens udvikling³ – er klar over dette problem, og måske også lidt træt af det. Hun undgår nemlig bevidst – i første omgang vel at mærke –

¹ Inga Floto: *Traditionskritik*. Historisk Tidskrift 79, s. 358–78.

² »Vi genkender os selv og vor egen situation i det« (paradigmebegrebet), s. 363.

³ Det er vel årsagen til at diskussionen om, hvordan paradigmateteorien gøres operationaliserbar inden for historiografien, har stået i centrum. Således i Danmark f.eks. i Inga Floto's historiografiske artikler, i Jens Henrik Tiemroth: *Erslev-Arup-Christensen. Et forsøg på en strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. årh.* Institut for Samtidshistories skrifterække. Kbh. 1978, og E. Ladewig Petersen: *Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i moderne dansk historieforskning (ca. 1885–1955)*. HT 78, s. 138–82. Og således i Sverige af Birgitta Odén: *Historia som forskningsprocess*. Scandia 1973; samme: *Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning*. Scandia 1975; samme: *Lauritz Weibull och forskarsamhället*, Lund 1975; Ingvar Johansson: *Paradigmebegreppet och historie- och samhällsvetenskaperna*. Scandia 1980, og Ingemar Norrild: *Utveckling eller utarmning: den historiska forskningen i Sverige vid skiljevägen*. Scandia 1978.

at præsentere læseren for en præcisering af paradigmebegrebet. Denne præcisering kunne f.eks. tage sit udgangspunkt i de seneste års historiografiske diskussioner. Men Floto vælger en delvis afstandtagen fra problemet, idet hun hellere end at diskutere det teoretiske indhold i paradigmebegrebet vil rette opmærksomheden på »an exemplar«, det praktiske eksempel, skoleeksemplet – en videnskabelig opfindelse, et værk o.lign. – som kommer til at danne skole og etablere en ny paradigmatiske normalvidenskabelig periode. Begrebet »an exemplar« er et af de vigtigste begreber for Kuhn i hans forklaring på, at videnskaben udvikler sig ujævnt og i spring. Men jeg vil hævde, at det kun er ud fra en overfladisk betragtning, at »skoleeksempler« står centralt i videnskaberens udvikling (det er iøvrigt det samme som at konstatere, at genialiteten og den lyse idé er de afgørende forklaringsfaktorer). Videnskaberne gennemløber derimod overgangssituationerne som processer. Det er i virkeligheden også det, der er Floto's konklusion: det moderne gennembrud i Danmark er en proces, der strækker sig over perioden fra Kr. Erslev til E. Arup. Men det er for mig at se en konklusion på trods af og i modsætning til paradigmaten.

Fokuseringen på »skoleeksemplet« foreslås for at undgå definitionsdiskussionerne, men også for at pege på historikernes praksis som mere – og måske andet – end deres selvforståelse. Floto vil med andre ord koncentrere sig om den paradigmatiske referencerammes udformning i praksis, om den praktiske »oplæring af næste generation«,⁴ og dermed om den historievidenskabelige udvikling udover de teoretiske frembringelser. For at analysere historikernes praksis og herudfra konstituere det paradigme, historikerne arbejder indenfor, må Floto imidlertid tage stilling. Hun må vælge at arbejde ud fra én bestemt definition af paradigmebegrebet og vælge den definition, J. H. Tiemroth har fremlagt.⁵ I denne definition ligger en tematisering af historikernes videnskabelige og ideologiske normer i 3 »syn«, nemlig videnskabssyn, historiesyn og virkelighedssyn. Pointen med disse 3 »syn« er, som det fremgår af Floto's artikel *Erik Arup og hans kritikere*,⁶ at fastholde, at et paradigme har to sider, nemlig en intellektuel og en sociologisk. Det intellektuelle aspekt defineres som den måde, hvorpå den enkelte forsker »ansku-er« verden, og det sociologiske aspekt betegner det videnskabelige samfund, hvori forskerne er enige om denne anskuelse.⁷ Det har den – af Floto understregede – positive funktion, at paradigmebegrebets kollektive perspektiv fastholdes, d.v.s. at en enkelt forsker ikke kan udgøre et paradigme, men også at paradigmet anses for at være rummeligt med hensyn til afvigelser: »I praksis giver paradigmet sig således også tilkende som en gruppe forskere, der akcepterer samme forklaringsmodeller og hylder samme videnskabelige normer, det vil sige når det drejer sig om historikere, har samme livs- og historiesyn og samme videnskabssyn«.⁸

⁴ HT 79, s. 361.

⁵ J. H. Tiemroth, anf. arb. Anmeldt af Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger i *Kritiske Historikere* 1979:2, s. 55–62.

⁶ HT 78, s. 474–98.

⁷ Sst., s. 483.

⁸ Sst., s. 483 f. Floto har siden i De seneste års historiografiske debat. *Scandia* 1981, såvidt jeg kan vurdere, foretaget en ændring af denne definition på et paradigme. Her lægges vægten på nødvendige-

Denne tilgang resulterer i en sammenfattende beskrivelse af et paradigme i Danmark fra og med det kritiske gennembrud med ingredienserne: »atomistisk, »klassisk« kildekritik (med vekslende materiel og funktionel selvforståelse), demokrati og fremskridtstro som de bærende elementer«. Paradigmet kaldes »det progressive paradigme«⁹ i dansk historieskrivning. Det etableres med Erslev-generationen, konsolideres i den normalvidenskabelige fase med Arup/Friis-generationen og indtræder muligvis i en fase pegende på paradigmeskift med Aksel E. Christensen/P. Bagge-generationen.¹⁰

Hverken Floto eller Tiemroth kommer imidlertid længere end denne analytiske opdeling i »3 syn«. Der gives ikke noget svar på de førnævnte spørgsmål til paradigmaten om, hvor omfattende ændringer i forhold til de »3 syn« der skal til, før et paradigmeskift indtræder, om sammenhængen mellem de »3 syn«, og om et af dem eventuelt er afgørende ved et paradigmeskift eller for en paradigmeafbyrdelse. Eksempelvis mener Floto og Tiemroth, at Arup er paradigmeafbyrder på trods af, at Arups prioritering af det historiske materiale bunder i, at han på visse områder (men kun på visse områder) af »virkelighedssynet« og »historiesynet« adskiller sig fra sine fæller ud i paradigmet. Det afgørende i denne forbindelse er, at hverken Floto eller Tiemroth forklarer – og efter min mening ikke kan forklare – dette forhold og den blæst, Arups standpunkter rejste, med udgangspunkt i analyseredskabet de »3 syn«, d.v.s. paradigmaten.¹¹ Dette peger på en af de mest afgørende svagheder ved paradigmaten, nemlig at den forudsætter fraværet af videnskabsteoretiske modsætninger i de normalvidenskabelige faser (jvf. nedenfor).

Hvad mere er, de »3 syn« indeholder heller ingen retningslinier for indløsning af det mål, Floto opstiller, nemlig at komme »bag« historikernes selvforståelse. Til dette kræves andet og mere end en analytisk opdeling af historikernes teoretiske formuleringer og praktiske arbejder (også dette vil jeg vende tilbage til). Et godt eksempel herpå er efter min mening Floto's konklusion om teoriløsheden som »et generelt træk i vesterlandsk tænkning i perioden efter 2. verdenskrig, man har også kaldt det ideologidøden«.¹² For mig at se har de danske historikere efter 1945 ikke været teoriløse, selv om de hverken i ord eller gerning har boltret sig i teoretiske

den af at kombinere indsigten i forskerens videnskabssyn og hans ideologi med »en klart defineret opfattelse af paradigmebegrebet« (s. 248). De 3 »syn« er nok stadig tilstede i definitionen, men denne formulering og fikseringen på det ideologiske aspekt og dets sammenhæng med »videnskabssynet« peger på en klarere bestemmelse af historiografiens opgaver ved at lokalisere et af de væsentlige problemer i forskningsprocessen. Disse formuleringer og artiklen i det hele taget forekommer mig at være en begyndende distancering fra anvendelsen af paradigmebegrebet.

⁹ Inga Floto i HT 79, s. 364.

¹⁰ Sst. Floto's usikkerhed skyldes måske, at det er at tage munden for fuld at gøre Aksel E. Christensen og Povl Bagge til repræsentanterne for generationen.

¹¹ Jens Chr. Manniche udtrykker i *Den radikale historikertradition*, Århus 1981, kap. 1, en lignende skepsis over for paradigmebegrebet, idet han præcist peger på dets uformåen ved diskussion af forholdet mellem videnskab og ideologi. Forholdene omkring Arups position inden for traditionen er grundigt diskuteret i Hanne Rasmussen: *Debatten om Arups Danmarkshistorie*, Kbh. 1979 (udtrykt specialeafhandling).

¹² HT 79, s. 362 f.

problemstillinger eller har fremlagt en mere eller mindre samlet historieteori i deres værker (med enkelte markante undtagelser). For at få hold på dette væsentlige problem i Floto's paradigmateteoriske betragtninger på dansk historiografi er det nødvendigt at foretage en – lidt lang – omvej. En omvej, der for det første er en kritik af Floto's gennemgang af og konklusioner på det kritiske gennembrud, for det andet er en kritik af hendes bestemmelse af den relativistiske problematisering af »det progressive paradigme«. Endelig, for det tredje, vil jeg forsøge med et meget foreløbigt bud på en forklaring af de manglende eksplicite teoretiske overvejelser ud fra en anden historiografisk forklaringsramme end den paradigmateteoriske.

1. Det kritiske gennembrud

Med hensyn til Floto's gennemgang af det kritiske eller moderne gennembrud skal det først understreges, at hun på ingen måde foregiver at fremlægge en samlet analyse. Der er tale om nogle kommentarer, som udspringer af, at artiklen *Traditionskritik* er en udvidet anmeldelse af *Tradition, opbrud og formidling. Diskussion om historisk metode og teori på Historisk Institut 1973-78* (Århus 1978). Det kritiske gennembrud beskrives af Floto som »etableringen af en ny teoretisk selvforståelse«, ¹³ der havde historieforskningens videnskabeliggørelse som mål. Denne videnskabeliggørelse eller professionalisering understregede kildekritikkens betydning i forskningsprocessen for – hvis det skal siges kort – indirekte at leve op til det positivistiske krav om direkte iagttagelse. Endelig fremhæver Floto, at videnskabeliggørelsen ikke slet og ret medførte en »afpolitisering«, men derimod en kombination af »objektiv, værdifri historieskrivning« og politisk engagement; historikerne var »formidlere« og »opdragere«. ¹⁴

Det er ikke disse elementer ved det kritiske gennembrud, jeg vil diskutere, selv om jeg er af den opfattelse, at det er mere præcist at betegne gennembruddet som et gennembrud for positivismen. Den afløste historismen som dominerende videnskabsteoretisk tendens. Videnskabeliggørelsen var således en positivistisk domineret videnskabeliggørelse. Og det skal understreges, at der er tale om en positivistisk *dominans*; historismen overlever både som videnskabelig tendens i den almindelige forståelse af historien, og på det ideologiske plan. Interessant i denne forbindelse er imidlertid de problemer, de positivistiske historikere stødte ind i ved anvendelsen af positivismen på historievidenskaben. Floto har her til en vis grad skiftet standpunkt. Fra at mene at Erslev m.fl. på grund af positivismen ikke kunne »levere en videnskabeligt uangribelig syntese« ¹⁵ til »problemet for Erslev var imidlertid, at han ikke var sikker på, at det han i den forbindelse (d.v.s. i sine

¹³ Sst., s. 365.

¹⁴ Sst., s. 365. Jvf. også Jens Chr. Manniche, *anf. arb.*, s. 36.

¹⁵ Jvf. »det var umuligt at give en fremstilling af et større kronologisk afsnit, der kunne honorere de krav, han måtte stille til videnskab«. Og »det var netop synteseproblemet han løb ind i, da han mange år senere søgte at gøre Sars kunsten efter ved at skrive et sammenhængende stykke Danmarkshistorie, han løb da ind i en udtalt konflikt, der blottede de indre modsætninger i hans selvforståelse«. Inga Floto, *Historieskrivningen og den dokumentariske roman*. HT 78, s. 123 og 121.

synteser) foretog, var videnskab, som han definerede det.¹⁶ Baggrunden for Erslev's sammensatte skrift fra 1911, *Historieskrivning. Grundlinier til nogle kapitler af historiens teori*, d.v.s. baggrunden for Erslev's problematisering af en stærkt positivistisk orienteret historieteori, skulle ifølge Floto ikke være et enkelt problem, synteseproblemet, men derimod en skepsis overfor det positivistiske videnskabsbegrebs praktiske anvendelighed indenfor historievidenskab. Erslev skulle dermed rette – eller forsøge på det – sin historieteori ind efter sin praksis og de problemer, han møder her. Det er der selvfølgelig en vis pointe i, ligesom jeg er enig i, at det ikke blot er synteseproblemet, der foranlediger Erslev til at formulere nogle betragtninger, der peger væk fra positivismen, henimod et hermeneutisk standpunkt. Det er nok mere sandsynligt, at Erslev har stået overfor et spektrum af væsentlige problemer, som har sit udspring i forsøgene på en positivistisk praksis og historikerens rolle i forhold hertil. Skelnen mellem historieskrivning og -videnskab var bl.a. et svar på dette objektivitetsproblem.

Men spørgsmålet er, hvorfor dele af hans praksis overhovedet fremstår som et problem, hvorfor han søger at løse problemet ved en skelnen mellem historieskrivning og -videnskab. Den afgørende forklaringsfaktor er ikke at finde hverken i personen Erslev eller i de problemer, han som forsker stødte ind i. Forklaringen må i sidste instans søges udenfor Erslev, og sandsynligvis uden for den danske historievidenskabs område. Afgørende er efter min mening dels de internationale videnskabsteoretiske diskussioner og påvirkninger, og dels den tendens, som sætter sit afgørende præg på den ideologiske udvikling omkring 1. verdenskrig. De to delforklaringer er to sider af samme sag, men det er nok den sidste del af forklaringen, der er den væsentligste. Stuart Hughes – hvis overordnede begreb er »tidsånden« og ikke ideologisk udvikling – påviser netop, at det er muligt at sammenfatte nogle udviklingstendenser i en bestemt »tidsånd«, der manifesterer sig i det »intellektuelle liv»,¹⁷ men, vil jeg mene, også i de politiske ideologier, jvf. reformismediskussionerne i og omkring Socialdemokratierne efter århundredskiftet. Denne »tidsånd« eller ideologiske konjunktur aktualiserer nogle problemer i Erslevs positivistisk dominerede historiebegreb og er medvirkende til en forskydning af modsætningerne i det.

Håbløsheden omkring 1. verdenskrig, opgivelsen af fremskridtstroen, den stadig tydeligere fremhævelse af individet og dets problemer og behov som udgangspunkt for forståelse af samfundet og dermed også som mål for videnskaben, påpeges til en vis grad også af Floto. Men hun kæder denne konjunktur så entydigt sammen med den efterfølgende relativisme, at der blokeres for en forståelse af den problemstilling og den indre sammenhæng i Erslev's 1911-skrifter. Der er ikke tale om en gravskrift over positivismen i dansk historieforskning, men om en teoretisk formuleret historiker, der – naturligvis – påvirkes af den ideologiske og videnskabsteoretiske udvikling, og som derfor reformulerer sine positivistiske standpunkter med inspiration fra hermeneutiske positioner, d.v.s. fra den hermeneuti-

¹⁶ HT 79, s. 365.

¹⁷ H. Stuart Hughes, *Bevidsthed og samfund. Samfundstænkningen i Europa 1890–1930*. Kbh. 1980. Anmeldt af Mogens Rüdiger i *Fortid og Nutid* XXIX, 1982, s. 409–15.

ske måde at opstille og løse de historieteoretiske problemer på. 1911-skrifterne er ikke positivismens undergang, Erslev's historiebegreb er stadig klart positivistisk domineret.¹⁸ Erslev's betydning ligger således i hans formulering af internationale udviklingstendenser i forhold til historietraditionen i Danmark.

Ovenstående peger på fundamentale svagheder ved paradigmat teorien. Denne teoretiske model har kort sagt 3 omdrejningspunkter, nemlig *paradigmeskiftet* (revolutionen) som forårsages af og foregår omkring *an exemplar*, hvorefter det nye paradigme uddybes i *den normalvidenskabelige periode* ud fra og i forlængelse af skoleeksemplet. Paradigmerne kommer efter hinanden som perler på en snor, der ikke har meget at sige hinanden, og derfor kun i ringe grad indvirker på hinanden. Det er kun i den såkaldt revolutionære fase, modellen peger på, at der overhovedet er mulighed for brydninger mellem forskellige videnskabsteoretiske tendenser, at tendenserne i deres indbyrdes kritik udvikles, tager højde for kritikken, nuanceres, finder svar på nye problemer, reagerer på det, der foregår i det øvrige samfund, o.s.v. Hos Kuhn er diskontinuiteten således stort set absolut. Den videnskabelige udvikling foregår ved omorganiseringer, ved brud og ved mutationer, og er udsat for accelerationer og tilbageslag. Den er nok relativt autonom i forhold til det øvrige samfund, heri er jeg enig med Kuhn, men omvendt må det også understreges, at den videnskabelige udvikling kun kunstigt kan isoleres fra den »kulturelle kontekst« (d.v.s. det sæt af ideologiske værdier, som er fremherskende i samfundet), den indgår i.

Når Kuhn forklarer videnskabelig udvikling og paradigmeskift, er forklaringen par excellence problemer internt i paradigmet vedrørende løsningen af nye praktiske problemer – hvor de så end kommer fra. Når Floto forklarer Erslev's ændrede positioner op til 1911, er det alene en forklaring, der involverer Erslev's positioner i historievidenskab: Erslev havde problemer – men det var »først 3. eller 4. generation (der) fik skrupler«.¹⁹ Paradigmat teorien har således kun stærkt begrænsede bud på videnskabshistoriske forklaringer, nemlig de bud, der forholder sig til og tager udgangspunkt i forskernes selvforståelse. Andre aspekter ved videnskabshistorien tillægges ringe eller ingen betydning, således samspillet mellem forskellige videnskabsteoretiske retninger, således den ideologiske udvikling og således politiske og økonomiske forhold.²⁰ Floto prøver at råde bod på dele heraf med de »3 syn«, men netop fordi de er syn, forskerens (bevidste eller ubevidste) syn på sig selv og sine omgivelser, kan det ikke lykkes at analysere praksis eller at komme ud af paradigmet, når udviklingen skal forklares. Den øvrige samfundsmæssige udvikling er strejflys i baggrunden, relationerne mellem de videnskabsteoretiske tendenser er forsvundet i mørket.

¹⁸ Jvf. Bent Egaa Kristensen, Hovedfaser i udviklingen af Kr. Erslevs metodisk-kritiske standpunkter på baggrund af opgøret med C. Paludan-Müllers historiske kritik. Kbh. 1979 (utrykt specialeafhandling), og J. Chr. Manniche, anf. arb.

¹⁹ HT 79, s. 365.

²⁰ Når Kuhn f.eks. vil forklare udviklingen omkring Newton kan han kun sige, at der før Newton var en mangfoldighed af teorier og ideer, mens der efter Newton var uniformitet. Thomas S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolution*. 2. udg., Chicago 1970, s. 13.

2. *Relativismen og den kritiske tradition*

Tilsvarende løber Floto efter min mening ind i problemer, når hun giver »relativismen et godt ord med på vejen«.²¹ Og når der er tale om dansk historievidenskab, vil det først og fremmest sige at give Povl Bagge et godt ord med på vejen. Men jeg er ikke så sikker på, at ordet er helt så velvalgt endda.

Der kan ikke herske tvivl om, at de to aspekter, Floto fremhæver i Bagge's historiebegreb, nemlig udvalgsproblematikken og historievidenskabens karakter af at være individualiserende i modsætning til de andre videnskabers generaliserende tilgang til »virkeligheden«, står helt centralt i Bagge's begrundelse for relativismen. Jeg vil dog fremhæve den sidste – videnskabsteoretiske – forklaring, som den Bagge lægger mest vægt på i sin begrundelse, og det er da også her, historievidenskabens egenart bestemmes.

Derimod er jeg uenig i, at Bagge's historiebegreb er relativistisk slet og ret, at Bagge's standpunkt er absolut relativistisk, som Floto karakteriserer det. Der ligger en væsentlig pointe i Stuart Hughes' understregning af, at genoptagelsen og reformuleringen af Oplysningsfilosofien (det vil her sige historismen) ikke er en »total opposition« til positivismen, men en opposition mod mekanismen, mod analogiseringen mellem human- og naturvidenskaberne, mod lovmæssigheder o.lign.²² Bagge afviser i overensstemmelse hermed eksempelvis ikke andre videnskabers, f.eks. sociologiens, generaliserende tilgang som uinteressant eller uvidenskabelig, men fremhæver gang på gang, at historievidenskaben som »virkelighedsvidenskaben« nødvendigvis må være individualiserende, fordi dens objekt er individualiteten og de »einmalige« fænomener. Individualiteten er »givet i stoffet selv, i den objektive virkelighed«.²³ Når historikeren søger den objektive virkelighed, søger han derfor individualiteten, fordi det menneskelige element til enhver tid indgår i historiske fænomener og gør dem sammensatte i en sådan grad, at de bliver tids- og stedsbundne individualiteter. Bagge bestemmer ikke individualiteten som synonym med individet, men langt bredere, fra et begivenhedskompleks til en personlighed eller et individ. Og når Bagge i sin konkrete forskning beskæftiger sig med en personlighed, f.eks. D. G. Monrad eller P. Hersleb, så er det ikke blot individet i sig selv (personlige forudsætninger, arv, anlæg, udvikling, miljø m.v.), der er interessant, men ikke mindst individet som typisk repræsentant for en gruppes eller en samfundsmæssig bevægelses idéverden og handlinger. I forlængelse heraf kan individualiteten betragtes ud fra de egenskaber, den har tilfælles med andre individualiteter og ud fra det særegne ved den. Historievidenskaben er netop karakteriseret ved det sidste, ved at have forskellighederne og det særegne ved individualiteten som objekt.²⁴ Det er kort sagt ikke Bagges mål at formulere en absolut relativisme, men derimod at foretage et opgør med idealerne

²¹ HT 79, s. 366.

²² H. Stuart Hughes, *anf. arb.*, s. 27.

²³ Povl Bagge, *Historieforskningens videnskabelige karakter*. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift »Historieskrivning«. HT 10. rk. V, s. 355–84.

²⁴ Dette uddybes i Mogens Rüdiger, *En analyse af Povl Bagges historiebegreb*, Kbh. 1979 (utrykt specialeanhandling). Er under udgivelse i Historisk Instituts (Københavns Universitet) skriftrække.

om en enhedsvidenskab samtidig med, at videnskabeliggørelsen af historieforskningen fastholdes.

Bagge begrundet i 1939 i *Historieforskningens videnskabelige karakter*²⁵ alene sin tilslutning til relativismen ud fra denne bestemmelse af historievidenskabens objekt: forskningsresultaterne er individuelt gyldige på grund af det historiske objekts enmalighed. Fra og med artiklen *Historie som Videnskab*, 1942,²⁶ betones historikerens livsanskuelse og dens indvirken på forskningsresultaterne som den væsentligste årsag til disses individuelle gyldighed. Erkendelsen er skabende hos Bagge og ikke en simpel afspejling som i den positivistiske videnskabsteori. Dermed kan man sige, at historikeren placeres i og ikke uden for forskningsprocessen, er et integreret led i denne.

Det er udfra denne uddybning af relativismen, at udvalgsproblematikken bliver interessant. Hvor Bagge således i 1939 kritiserer Erslev's *Historieskrivning* med henblik på at forsvare historieforskningens videnskabelighed, er problemstillingen i 1942 en præcisering af det specifikke ved historieforskningens videnskabelighed. Men i og med at Bagge samtidig tager stilling til de problemer, Erslev opstiller i *Historieskrivning*, især udvalgsproblematikken, betegner inddragelsen af historikerens »livsanskuelse« en uddybning af relativismen i Bagge's historiebegreb, en uddybning der videreudvikles og bearbejdes op gennem 50'erne og 60'erne.

Med hensyn til udvalgsproblematikkens betydning for forskningsresultaterne skelner Bagge mellem forskellige former for udvælgelse for at lokalisere, hvor historikernes aktive funktion i forskningsprocessen får relativiserende konsekvenser. I forbindelse med emnevalget spiller historikerens subjektive vurdering nok ind, f.eks. ved vurdering af en individualitets betydning i et historisk forløb (eksempelvis som valg mellem Bjørn fra Suserup og Absalon). Men for Bagge indvirker denne subjektive vurdering ikke på objektiviteten. Det afgørende for videnskabeligheden er nemlig behandlingen af materialet om den udvalgte individualitet – og denne er ikke påvirket af emnevalget. Objektivitetsproblemet er på dette punkt overordnet historikerens »livsanskuelse«.²⁷

Anderledes forholder det sig med historikerens udvælgelse blandt historiske faktorer og kendsgerninger. I den forbindelse skal det fremhæves, at Bagge betegner historikerens udvalg dels som ikke-vilkårligt, dels som skønsmæssigt (subjektivt) bestemt. I *Historieforskningens videnskabelige karakter* formuleres det ikke-vilkårlige udvalg klare: historikeren »bedømmer de enkelte faktas betydning efter deres rolle i en betydningsfuld kausalsammenhæng«,²⁸ det vil sige, at udvælgelsen så at sige fremgår af selve virkeligheden (omend ikke nødvendigvis direkte af kilderne). Det skønsmæssige, subjektive udvælgelsesmotiv ligger i vurderingen af, hvad der er væsentligt i den fortidige virkelighed, d.v.s. en vurdering af, hvor betydningsfulde forskellige faktorer, træk m.v. er i billedet af en individualitet (f.eks. hvis Bjørn fra Suserup fremhæves på bekostning af Absalon).

²⁵ Povl Bagge, *anf. arb.*, s. 378 ff.

²⁶ Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst og Industri. Ny serie 18, 1942, s. 489–501.

²⁷ Sst., s. 494 f.

²⁸ HT 10. rk. V, s. 370.

I og med at det kan give forskellige billeder af samme begivenhedskompleks, kan sådanne vurderinger få betydning for videnskabeligheden, f.eks. ved en anden strukturerende af åndelige eller materielle faktorer end den, der er givet i den fortidige »virkelighed«. Dette sidste udvalgsmotiv er i sidste instans afhængigt af »livsanskuelsen«.²⁹

Selv om det ikke-skønsommæssige udvalgsmotiv nedtones med uddybningen af relativismen, forlades det på ingen måde. Således hævdes i *Historie som Videnskab*, at når historikeren søger at bestemme årsager til en begivenhed – og det er jo netop her, Bagge har lokaliseret subjektiviteten – »vil (han)... søge i kilderne efter sandsynlige årsager, hvorved han foretager et udvalg blandt uendelig mange mulige årsager«.³⁰ Nok er udvalget subjektivt, men også kilderne kan pege på årsagssammenhænge og dermed give en begrundelse for udvælgelsen. Umiddelbart lyder det meget positivistisk, men den stærke empiriske orientering får et andet indhold ved at være kædet sammen med indlevelseshæbet. Sammen med indlevelseshæbet er kravene til historikeren (dels til personlige evner og dels til redelig forsken) 2 momenter i Bagge's historiebegreb, der skal intervenere til fordel for en styrkelse af objektiviteten. Og det er 2 momenter, der hænger ganske snævert sammen.

Indlevelseshæbet, der er et vigtigt led i, hvad Bagge betegner som den individualiserende metode, har to overordnede funktioner for ham. For det første er det den proces, der sætter historikeren i stand til – eller giver historikeren muligheden for – at etablere en helhedsopfattelse af den behandlede individualitet. Det er en proces, der kræver intuitiv begavelse, logisk fantasi og originalitet fra historikerens side. For det andet betragter Bagge efter min mening også indlevelsen som en sikring af objektiviteten, vel at mærke hvis historikeren ikke går til stoffet med forudfattede holdninger eller med et følelsesmæssigt engagement, f.eks. i emnets sociale eller politiske aspekter. Den objektivitet, der er knyttet til indlevelsen, består kort sagt i, at den fortidige individualitet vurderes med udgangspunkt i »fortidens præmisser«. Indlevelsen kan selvfølgelig også skabe vanskeligheder for objektiviteten, hvis historikeren ikke holder en vis afstand til, er suveræn i forhold til det tilgrundliggende kildemateriale. Problemet kan som vist ovenfor ligge hos historikeren, men det kan også bunde i selve stoffets karakter. Et ganske illustrativt eksempel på det sidste giver Bagge i Madvig-biografien,³¹ hvor den traditionelle opfattelse af Madvig kritiseres for at have ligget under for den suggestiv kraft i Madvig's erindringer; man har ikke været i stand til at sætte sig udover det tilsyneladende troværdige billede, Madvig skaber af sig selv. Ved at bringe sig selv på afstand herfra, ved at inddrage nyt materiale, ved at betragte Madvig fra flere sider, kort sagt, ved at placere ham i en større helhed, kommer Bagge frem til en i forhold til traditionen ændret opfattelse af Madvig og hans

²⁹ Povl Bagge, *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri*. Ny Serie. Årg. 18, 1942, s. 496 ff.

³⁰ Sst., s. 496.

³¹ Poul Bagge, *Levn og politisk virksomhed i Johan Nicolai Madvig*. Et mindeskrift I. Kbh. 1955, s. 4.

virksomhed. Netop historikerens suveræne forhold til stoffet muliggør, at andre faktorer end dem, der fremgår af samtidens vurderinger, inddrages. »Fortidens præmisser« er således udgangspunktet for historikerens skabende rolle i erkendelse af den fortidige virkelighed, for det intuitivt bestemte helhedssyn – som omvendt til stadighed skal konfronteres med kildematerialet m.v.

Objektiviteten i denne proces stiller nogle krav til historikeren. Ud over de allerede nævnte er det for Bagge vigtigt, at historikeren kan træde ud af nutiden, leve sig ind i de »fortidige præmisser« og give en videnskabelig vurdering af fortiden.³² Det kræver, at historikeren gør sig sit udgangspunkt bevidst: bevidsthed om sit miljø, en stadig iagttagelse af eget og andres sjæleliv og erfaringer, samt en intellektuel kunnen, der spænder fra mestring af håndværket, over alsidig orientering på forskningens hovedområder og indenfor specialvidenskaben (historie), til den intuitive begavelse.

Ovenstående kan udlægges som en modsætning i Bagge's historiebegreb, men efter min mening er den mest rimelige fortolkning, at sammensætheden skyldes forsøg på at undgå gold empirisme – eller for den sags skyld et positivistisk historiebegreb – på den ene side og uhæmmet subjektivismen – f.eks. et rendyrket ny-kantiansk historiebegreb – på den anden side. Derfor er det for mig at se grundløst, når Floto omtaler Bagge i forbindelse med et »absolut relativistisk standpunkt«. Tilsvarende er det et grundløst postulat, at Bagge i afhandlingen fra 1970 *Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede. Nogle synspunkter*³³ skulle være »et offer for den Erslevske dokumentationsmani«.³⁴ Jeg mener, at konklusionen er den modsatte, nemlig at artiklen er et forsøg på at indløse de krav til forskningsprocessen og til historikeren, Bagge har opstillet. Det vil sige et eksempel på »redelig forsken«, hvor synspunkter og synteser dokumenteres grundigt for at holde »de skabende evner« og »intuitionen« i tømme – d.v.s. anvende dem fuldt ud indenfor den videnskabelige erkendelse – og dermed også gøre de resultater, der fremlægges i artiklen, anvendelige for andre forskere end dem, der deler »livsanskuelse« med Bagge. Afhandlingen er ikke et eksempel på »traditionens hæmmende virkning«,³⁵ men på Bagge's historiebegreb i praksis.

Formålet for Floto med at komme ind på det kritiske gennembrud og relativismen er at klargøre de historiske forudsætninger for »teoriløsheden« efter 2. verdenskrig. Det turde stå klart, at jeg ikke mener, det er lykkedes. Jeg mener ikke, Floto fremlægger – eller i det mindste antyder – et klart svar på det kritiske gennembruds samfundsmæssige placering, på dets problemstillinger og svar, samt på forholdet til de andre samfundsmæssige og videnskabelige tendenser, man som nyslået positivist udi historieforskningen stod overfor. Tilsvarende med relativismen, der med sin tilknytning til ny-kantianismen indgik i en omfattende international tendens, der i tiden omkring 1. verdenskrig indtog en dominerende stilling blandt de europæiske idéstrukturer. Tendensen betegnede et opgør med materia-

³² Dette argument kan betragtes i lyset af det nykantianske »overindividuel videnskabelig bevidsthed« (transcendentalanalysen).

³³ HT 12. rk. IV, s. 423–70.

³⁴ HT 79, s. 369.

³⁵ Sst.

lismen i en situation med en hastig udvikling og endelig etablering af naturvidenskaberne.³⁶

Når det mislykkes, hænger det efter min mening sammen med den paradigmatheoretiske tilgangsvinkel, med Flotos' »3 syn«. Baggrunden for overhovedet at anvende 3 »syn« i stedet for ét, nemlig videnskabssynet, er det efter min mening positive, at videnskabsteoretiske standpunkter ikke er tilstrækkeligt fyldige og omfattende som videnskabshistoriske forklaringsfaktorer. Videnskabssynet er »ikke nok til at konstituere et paradigme. Selve begrebet er utænkeligt uden inddragen af en række ideologiske elementer, man kan kalde disse elementer for livs- og historiesyn, eller man kan tale om selvforståelse og virkelighedsopfattelse«. ³⁷ I Floto's problematik, der peger på sammenholden af historieforskningens udvikling med den kulturelle, ligger forståelse af nødvendigheden af at inddrage forskellige samfundsmæssige faktorer i historiografien og ikke kun henholde sig til videnskabsinterne forklaringer. At påpege nødvendigheden heraf er ikke – vil jeg understrege – det samme som at plædere for en mekanisk indplacering af videnskabens udvikling i forhold til resten af samfundet, men historiografiske analyser må efter min mening med udgangspunkt i udviklingen inden for historievidenskaben relatere denne i første omgang til den ideologiske udvikling som et formidlingsled til den øvrige samfundsmæssige udvikling.

Problemet for Floto er imidlertid, at det ikke er gjort med »3 syn« fordi grænserne mellem dem hverken er fastlagt eller diskuteret. Der mangler med andre ord en teori om ideologien og om forholdet og dermed om grænserne mellem ideologi og videnskab. Fraværet heraf gør de »3 syn« til en overfladisk rubricering af historikernes selvforståelse, og måske af deres praksis.

3. Et bud på en historiografisk problematik

Opgaven med at udvikle de historiografiske analyser er vanskelig. Dels på grund af de mange forklaringsfaktorer, der må inddrages: videnskabs- og historieteoretiske tendenser, deres gennemslag hos forskellige historikere, den institutionelle udvikling, de ideologiske strømninger f.eks. på det kulturelle område, og politiske og økonomiske forhold. Og dels fordi mekanistiske konklusioner på forholdet mellem de forskellige faktorer (konklusioner af typen: til et bestemt politisk-økonomisk udviklingsniveau svarer et bestemt historiebegreb) dårligt kan siges at være fremskridt. Ikke desto mindre er det nødvendigt at gøre sig nogle overordnede og nogle konkrete overvejelser over de forskellige faktorer og deres indbyrdes sammenhæng.

Listen over forklaringsfaktorer er lang, men længden er nødvendig, hvis det skal være muligt eksempelvis at give en forklaring på de forhold, der tydeligt aftegner sig ved min analyse af Bagges historiebegreb: – for det første foregik der analoge

³⁶ Jvf. Carl Erik Bay, Kulturradikalismens filosofi – en introduktion til nykantianismen, i Carl Erik Bay og John Chr. Jørgensen (red.) Litteratur og samfund i mellemkrigstiden. Litteratursociologiske studier, s. 43 f.

³⁷ HT 79, s. 363.

videnskabsteoretiske udviklinger i mellemkrigstiden, både inden for historievidenskaben og andre videnskaber, d.v.s. nogle overordnede relativistiske eller historiske strukturer satte sig igennem i en række enkeltvidenskaber, – for det andet at den individualiserende tilgang til erkendelse og beskrivelse af virkeligheden genfindes indenfor forskellige kulturelle og politisk-ideologiske tendenser. En ny livsfølelse³⁸ viste sig omkring 1. verdenskrig, en livsfølelse, der reformulerede det radikalt-demokratiske perspektiv fra slutningen af 1800-tallet, men som ikke opnåede at blive den samfundsmæssigt dominerende ideologi. I Danmark var det kulturradikalismen, der blev den mest fremtrædende kraft for en ny, demokratisk og rationel samfundsorden. Som sådan vendte den sig primært mod en konservativ-autoritær udvikling, men også delvis – nemlig i forbindelse med udviklingen af et kulturbegreb – mod Socialdemokratiet. Dette parti fulgte nemlig ikke sin politiske fremgang op med en kulturel offensiv. De tendenser, der var i Socialdemokratiet til at ville bruge den politisk styrkede position til udvikling af en »arbejderkultur« (forstået som en kollektiv og klassebestemt kultur i modsætning til den borgerlige kultur) mistede fuldstændigt terræn overfor det standpunkt, der betonedes individet som det kulturelle og ideologiske udgangspunkt. Den fremherskende holdning i Socialdemokratiet var, at kulturelle spørgsmål skulle løses via staten ud fra en opfattelse af en uløselig sammenhæng mellem arbejderklassen, Socialdemokratiet og staten. Socialdemokratiet gennemtrumfede således et nyt statsbegreb i mellemkrigstiden og især i 1930'erne, nemlig den interventionistiske stat. Det var blandt andet disse temaer, der bredt dominerede diskussionerne i mellemkrigstiden.

Analysen af og forklaringen på denne udvikling involverer den lange række af forklaringsfaktorer, og dermed overvejelser over deres sammenhæng. Derfor mener jeg det er nødvendigt at arbejde efter nogle historiografiske retningslinier med følgende indhold,³⁹ et indhold der er formuleret med udgangspunkt i de problematikker, Liedman har lagt frem i sit begreb om idéstruktur og Althusser i sit ideologibegreb.⁴⁰ D.v.s. analysen af idéstrukturernes kædes sammen med en konjunktural analyse for at forsøge at indkredse nogle fundamentale videnskabsteoretiske rammer og deres aktuelle gennemslag i forhold til videnskabens stade på det givne tidspunkt og i forhold til andre samfundsmæssige tendenser.

En idéstruktur er bestemt ved, at forskerne har ensartede opfattelser af problemområder og -opstilling, af forskningsprocessen, af løsningsforsøg, m.v. D.v.s. en historieteori eller en forskningssituation placeres i en idé- og videnskabs-historisk sammenhæng. Denne udvidelse af den historiografiske forklaring kan præciseres – som Liedman gør det – ved at skelne mellem en indre og en ydre bestemmelse: den historievidenskabelige udvikling ansues ud fra dels den indre – videnskabsinterne – bestemmelse, f.eks. omkring forholdet teori-empiri, og dels den ydre – videnskabseksterne – bestemmelse, f.eks. omkring videnskabens

³⁸ Jvf. Carl Erik Bay, *anf. arb.*, s. 37 f.

³⁹ Knap nok retningslinier; der er ikke tale om en idéhistorisk teori svarende til paradigmateteorien omfang, men snarere om en idéhistorisk tilgangsvinkel, der punktuelt er forsøgt afklaret.

⁴⁰ Sven-Eric Liedman, *Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning*, Scandia 1975; Louis Althusser, *Filosofi, ideologi, videnskab. En introduktion*, Kbh. 1975.

anvendelsesområde, eller omkring den øvrige – politisk-ideologiske og kulturelle – samfundsmæssige udviklings indflydelse på videnskabens problemstilling og løsningsforsøg. Begrebet idéstruktur er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at indfange denne kompleksitet. Begrebet er nødvendigt for at lokalisere de overordnede erkendelses- og videnskabsteoretiske standpunkter, men det må også slås fast at det historiografiske analyseobjekt er den konkrete udvikling historievidenskaben gennemløber, f.eks. i mellemkrigstiden. Begrebet idéstruktur må altså tænkes sammen med de konjunkturelle ændringer, hvis årsager er mangfoldige og både af indre- og ydre-videnskabelig karakter. Det er denne, den konjunkturelle bestemmelse af de forskellige tendenser, der er den historiografiske analyses omdrejningspunkt. Det betyder konkret, at den danske traditions udvikling omkring forskningens emner, problemstillinger og løsningsforsøg må ses i lyset af 1) den europæiske baggrund og de forskellige videnskabsretningers møde og brydninger, 2) den danske traditions forudgående udvikling. Det involverer tilsammen 3) den politisk-ideologiske og kulturelle udvikling, specielt som den sætter sig igennem i Danmark.

Det betyder endvidere, at perspektivet i den historiografiske analyse forrykkes fra den enkelte historiker til den konkrete aktualisering af de historieteoretiske retninger. Perspektivet ligger m.a.o. i historievidenskabens udvikling som helhed, i forskningssituationen og i de modsætningsfyldte forhold, der karakteriserer denne. (Vanskeligheden ved dette er samtidig en teoretisk begrundelse for at bestemme en enkelt historikers teoretiske og metodiske positioner entydigt; det er kun muligt at eftervise elementer og tendenser fra forskellige videnskabsteoretiske retninger og deres indbyrdes udvikling).

Et vigtigt – og måske det vigtigste – problem er forholdet mellem erkendelsens og videnskabernes udvikling og den øvrige samfundsmæssige udvikling, forklaringen på hvad der betinger videnskabernes udvikling. Liedman er efter min mening inde på noget af det rigtige ved at fremhæve specialiseringen som den primære drivkraft i den videnskabelige udvikling.⁴¹ Hans forklaring – der undgår enhver form for reduktionisme og idealisme i form af videnskabernes selvudvikling – på årsagerne til specialiseringen har to præmisser: For det første at den videnskabelige specialisering er betinget af objektive og indrevidenskabelige forhold, og for det andet, at den videnskabelige specialisering påvirkes uafslægt og er uløseligt knyttet til arbejdsdelingen indenfor den materielle produktion, til klasse- og arbejdsdelingen og magtforholdene uden for videnskaben og indenfor de videnskabelige organisationer.

Efter min mening må videnskabshistoriske analyser begynde med de videnskabelige teoris strukturer og den videnskabsinterne proces' betingelser som stedet hvor de videnskabelige begreber udvikles. Ud fra dette begyndelsespunkt må Liedman's antagelse, at det først og sidst er videnskabens anvendelse, der bestemmer specialiseringen og den videnskabelige udvikling, videreudvikles.

⁴¹ Sven-Eric Liedman, *Den vetenskapliga specialiseringen*, Göteborg 1977 og *Motsatsernas spel I*, Lund 1977, s. 22 ff. Floto er også inde på, at begrebet professionalisering er en frugtbar tilgangsvinkel ved siden af paradigmebegrebet (HT 79, s. 364).

Dermed er der peget på en sammenhæng mellem de væsentligste elementer i historiografiske analyser, men en vigtig problemstilling i denne forbindelse trænger i særdeleshed til at blive diskuteret, nemlig forholdet mellem videnskab og ideologi. Problemstillingen kan antydningvis anskues som følger:

Ved en definition af ideologi er det for mig at se korrekt med den franske filosof L. Althusser⁴² (og andre) at insistere på, at en ideologi er et repræsentationssystem, en bestemt måde menneskene reflekterer deres forhold til de reelle eksistensvilkår, til den reelt eksisterende virkelighed. En ideologi er udtryk for en bestemt enhed af eksistensvilkårene og oplevelsen af forholdet til disse. Denne definition indebærer samtidig en afstandtagen fra at definere ideologi som falsk bevidsthed, som menneskenes (fejlagtige) afbildning af deres reelle eksistensbetingelser. Det betyder videre, at en specifik ideologi ikke skal vurderes i forhold til »sandheden«, til et sæt af sandhedsnormer, men til det samlede eksisterende ideologiske felt og i forhold til de samfundsmæssige problemer, der kommer til udtryk i eller ligger til grund for den. Ideologien har kort sagt en reel funktion i samfundet,⁴³ f.eks. i skolen, i massemedierne, i kulturen, i religionen – og ideologien er ikke udelukket af videnskaben, ligesom den ikke forsvinder ved videnskabens udbredelse.

I forhold til videnskaben adskiller ideologien sig ved, at ideologiens funktion eller opgave primært er af praktisk-social art, mens videnskabens opgave er af teoretisk art, nemlig erkendelse (viden).⁴⁴ Videnskaben definerer sit objekt på en anden måde end ideologien, ved at stille nogle andre spørgsmål om virkeligheden end ideologien. I forskningsprocessen må der altså ydes en bevidst indsats for at nå fra det »oplevede« forhold og det bearbejdede »oplevede« forhold til den videnskabelige erkendelse.⁴⁵ Denne bevidste indsats udgør et skæringspunkt mellem videnskabelig og politisk-ideologisk praksis, og er som sådan central i historiografiske analyser: indsatsen må til stadighed foretages for at indløse normerne for videnskabelig praksis. Og for at fange det væsentlige i indsatsen (»bruddet«) er det nødvendigt at analysere det netværk af relationer, der konstituerer den videnskabelige erkendelse og den basis, hvorpå videnskaben udvikles (politiske, kulturelle, religiøse forhold m.v.).⁴⁶

4. *Ideologidød eller ideologisk integration*

Hvis man på baggrund af ovenstående skal vurdere »ideologidøden« efter 2. verdenskrig, er det snarere det fuldstændige fravær af historieteoretiske eller

⁴² Louis Althusser, *Ideologi og ideologiske statsapparater*. Lund 1976, s. 136 f.

⁴³ Der indgår selvfølgelig en række forskellige ideologier i det samlede ideologiske felt, omend én ideologi altid er dominerende på et givet tidspunkt.

⁴⁴ Denne skelnen er vigtig for forståelsen af den videnskabelige specialisering. Adskillelsen er ikke absolut: videnskaben kan tildeles ideologiske funktioner, ligesom ideologien kan generere videnskabelig erkendelse og stille videnskaben overfor bestemte opgaver.

⁴⁵ Gaston Bachelard indfører i *La Formation de l'esprit scientifique* (1938) begrebet epistemologisk brud for denne indsats. Det er bl.a. fulgt op af Canguilhem, Althusser, Lecourt, Foucault og Kuhn, omend med noget forskelligt indhold.

⁴⁶ Rammerne for bruddet mellem ideologi og videnskab er filosofisk bestemt. Filosofien befinder sig billedligt talt med den videnskabelige praksis på den ene side og politisk-ideologisk praksis på den anden; den er et formidlingsfelt mellem disse. Jvf. Louis Althusser, *Filosofi, ideologi, videnskab*, s. 59.

-metodiske diskussioner, der må være udgangspunktet for en historiografisk analyse. Forskellen på Floto's og mit udgangspunkt er, at hvor Floto går ud fra ideologiens eller ideologibevidsthedens fravær, går jeg ud fra dens tilstedeværelse i form af ovenstående fravær af historieteoretiske eller -metodiske diskussioner. Jeg er af den opfattelse, at ideologien klart er til stede hos historikergenerationen efter 2. verdenskrig. Men vel at mærke som en ideologisk overensstemmelse mellem historikerne (og andre for den sags skyld), d.v.s. ideologiske og historieteoretiske diskussioner har ikke været på dagsordenen. Forholdet bliver klarere ved en hurtig og stærkt skematiseret sammenligning med mellemkrigstiden. Den sidstnævnte periode var præget af politiske og ideologiske modsætninger og konfrontationer af en anden karakter end 1950'erne. Mellemkrigstidens internationale hovedaktører var den fremvoksende fascisme, de borgerlige demokratier og Sovjetunionen. Modsætningerne herimellem – ikke alene forstået på det statslige plan, men også som politiske kræfter indenfor de enkelte lande – satte sit præg på og skabte nogle rammer for de videnskabs- og historieteoretiske debatter.⁴⁷ Der blev kort sagt skabt en ideologisk konjunktur, der pegede på nogle helt bestemte problemer for forskerne. Det er ikke underligt at tiden omkring (både før og efter) 1. verdenskrig satte et kæmpespørgsmålstegn ved den evolutionistiske fremskridtstro, som var så markant et element i den positivistiske videnskabsteori. Og det er ikke underligt, at de fleste danske historikere fandt sig stillet over for problemer: forsvaret for individualismen og forskernes intellektuelle frihed overfor den tvang til kollektiviteten, man mente at finde både i den fascistiske ideologi og i kommunismen, gjorde det påtrængende at reformulere (nogle af) de videnskabs- og historieteoretiske standpunkter,⁴⁸ en reformulering, der samtidig tog højde for – og det er vigtigt – den udvikling videnskaberne havde gennemløbet. Eller for at sige det mere præcist (for historikerne stillede sig ikke bevidste ideologiske opgaver): vurderingen af videnskabernes udvikling og af de problemer, man fandt i de eksisterende videnskabelige idéstrukturer, formidledes af den ideologiske konjunktur, befandt sig inden for »tidsånden«, som andre vil formulere det. Og svaret på problemerne var tilsvarende en reformulering af idéstrukturen indenfor den ideologiske konjunktur.⁴⁹

1950'erne var på ingen måde fri for politiske og ideologiske modsætninger. »Den kolde krig« var jo netop en situation med skærpet ideologisk konfrontation. Nu som led i inddæmningen af Sovjetunionen. Selv om der ikke optrådte en McCarthy i Danmark, kan der ikke herske tvivl om at »den kolde krig« også manifesterede sig her, i en mindre hysterisk udgave. Men når man sammenligner med mellemkrigstiden og især tiden lige efter 1. verdenskrig, er det slående, at den økonomiske udvikling forløb med langt mindre udsving, ligesom den politiske udvikling var mere rolig: Sovjetunionens indflydelse var på forhånd (geografisk) fastlagt i form af aftalerne fra Jalta og Potsdam, ligesom de borgerlige demokratier stort set ikke

⁴⁷ Ikke en direkte mekanisk skabelse. En lang række faktorer og formidlinger spiller ind i den ideologiske konjunktur og dens gennemslag på videnskabens område.

⁴⁸ Også andre emner blev vigtige, f.eks. staten og dens rolle i samfundet, et emne der blev aktualiseret af statens øgede interventionistiske aktivitet.

⁴⁹ For at undgå misforståelser: Videnskab er ikke ideologisk – men kan tildeles en ideologisk funktion. Udviklingsrytmerne er imidlertid knyttet tæt sammen.

blev truet socialt – og da truslen opstod var det i periferien: Korea, Vietnam, m.v. Centret, Vesteuropa og USA, stod sammen i genopbygningens ånd. Hvor den ideologiske konjunktur i mellemkrigstiden handlede om angreb på og forsvar for det borgerlige demokrati, var konjunkturen i 1950'erne kendetegnet ved demokratiernes samling og integration. Herfra kan man ikke slutte direkte til historikernes teoriløshed i perioden. Der er blot angivet nogle rammer. Et afgørende træk ved den ideologiske konjunktur: den ideologiske overensstemmelse om demokratiernes integration, havde afløst konfrontationernes tid i Vesteuropa og USA. Og igen: den udvikling videnskaberne var inde i gav ikke anledning til overordnede videnskabsteoretiske diskussioner, men tværtimod til forfinelse af det empiriske analyseapparat, af de tendenser til udvikling af sociologiske/samfundsvidenskabelige modeller, som i stor udstrækning kan siges at være en beskrivelse af demokratiernes beslutningsprocesser og funktionsmåde, internt såvel som eksternt, med det formål at lokalisere (mulige) brudflader og dermed forbedre funktionsmåden.⁵⁰

På baggrund af denne antydningssviske beskrivelse vil jeg konkludere, at historikerne hverken var ideologiløse i 1950'erne eller specielt handlingslammede da de i 1960'erne blev mødt af »en til det yderste teoribevidst, men ikke særlig praksisorienteret generation«.⁵¹ I dag må det konstateres, at det var »den teoribevidste generation« (»den såkaldt marxistiske historieskrivning«)⁵² der led skibbrud i den forstand, at den som helhed er betydelig mindre teoretisk og metodisk formuleret og afklaret end de »handlingslammede praktisister«.⁵³ Floto er med andre ord meget præcis med sin bemærkning, at »generationen« nok er kritisk over for traditionen »uden at de(n) dog ved hvad de(n) skal sætte i stedet«.⁵⁴

Floto's eget forslag til redningsaktion for den – for hende – halvvejs druknede historievidenskab består i et opgør med den eksisterende tradition, for derefter at udvikle et nyt paradigme.⁵⁵ Opgørets mål er historiens samfundsmæssiggørelse,⁵⁶ d.v.s. genoptagelse af historismens oprindelige politiske engagement. Interessen samler sig derfor om livs- og historiesynet, omkring en klarificering af forholdet mellem videnskab og politik. Selv om det endnu er vanskeligt at se, hvad dette alternativ mere konkret betyder, lyder dets overskrift, historiens samfundsmæssiggørelse, besnærende – hvis det ikke blot bliver en konstatering af, at man må anerkende og udvikle, at den videnskabelige erkendelse også har en politisk (og ideologisk) dimension. Det er jo netop alene denne blotte konstatering, der ligger i de »3 syn«, og så længe Floto ikke har fremlagt nogle svar på problemerne herved, kommer man ikke længere end denne konstatering – med mindre paradigmatheori-

⁵⁰ At de hyppigt var langt fra virkeligheden er en anden sag.

⁵¹ Inga Floto i HT 79, s. 363.

⁵² Sst., s. 361.

⁵³ En væsentlig årsag er at teoribevidstheden (d.v.s. den såkaldte marxisme) bestod i en teoretiseringen over de kritiserede generationers praksis!

⁵⁴ HT 79, s. 360.

⁵⁵ Et Kuhn-citat er i den forbindelse nærliggende: »At fornægte et paradigme uden samtidig at erstatte det med et andet er at fornægte selve videnskaben«. Anf. arb., s. 79.

⁵⁶ Inga Floto i HT 79, s. 370.

en opgives. I det hele taget er det vanskeligt at se, hvad nyt der overhovedet er i Floto's alternativ. Vi er ikke blevet præsenteret for andet end den traditionelle modsætning mellem positivisme – som Floto hævder alene udgør den eksisterende tradition – og historisme. Floto vil med andre ord ikke gøre op med traditionen, men ændre styrkeforholdet til gunst for den historistiske tradition.

Hvis »historiens samfundsmæssiggørelse« overhovedet skal gives et frugtbart indhold og dermed involvere noget nyt i forhold til traditionen, kræver det efter min mening nogle dybtgående overvejelser over historievidenskabens samfundsmæssige placering og rolle gennem tiderne. For nærværende er der imidlertid ikke tegn på grundlæggende ændringer, hverken indenfor den vestlige kultur eller inden for historievidenskaben.